

KVINDER, KØN OG TILBLIVELSE – I FÆNGSLER

Charlotte Mathiassen¹

Fængslede kvinder, der har fået fængselsdom, udgør i Danmark 4-6 % af den samlede fangepopulation og er derfor som i resten af verden et markant mindretal sammenlignet med fængslede mænd. Kvinder afsoner som hovedregel i fire danske fængsler og bliver derfor en kønnet minoritet i hvert fængsel. Her afsoner også mænd. Det vil sige, at kvinder og mænd i disse fængsler afsoner kønsblandet og med fællesskab, medmindre det aktivt fravælges af den enkelte fange. Indtil midten af 00'erne havde man ikke forskningsbaseret viden om, hvad det betyder for kvindelige fanger i danske fængsler at afsoner som en kønnet minoritet i kønsblandede fængsler. Direktoratet for kriminalforsorgen ønskede at få udført undersøgelsen om kvinders dagligdag i danske fængsler (Mathiassen, 2011), både for at få et generelt indblik i, hvordan kvinder oplever at afsoner i danske fængsler, og fordi man ønskede mere viden om, hvad det betyder for kvinder at afsoner kønsblandet. Ingen af de deltagende kvinder havde prøvet at afsoner i rene kvindefængsler, og mange ytrede reservation over for ideen om et kvindefængsel. I denne artikel præsenteres eksempler på, hvordan kvinder oplevede afsoningen, da undersøgelsen blev udført; både generelt og med fokus på det kønsblandede regi. Der inddrages forskning i relationer mellem kvinder på kvindeafdelinger i udenlandske kvindefængsler, og det drøftes, hvordan kvinders tilblivelsesmuligheder er under de nuværende forhold, samt hvilke perspektiver erfaringer med rene kvindefængsler i andre lande kan give på drøftelser for og imod kvindefængsel.

Kønnet minoritet, kønsblandede fængsler, fængslede kvinders tilblivelsesmuligheder, kvindefængsel, kvinder i mandefængsler.

1. Fængslede kvinders (u)synlighed i forskning og praksis

Kvindens levede erfaringer i kvindefængslerne er underbelyst i flere lande, herunder USA, hvor ca. 2,3 millioner mennesker er i fængsel (Fuentes, 2013). Kvinderne udgør ca. 7 pct. af de fængslede, altså sidder over 160.000 kvinder i amerikanske fængsler (Smoyer, 2015) og udgør den hurtigst vok-

¹ Charlotte Mathiassen er psykolog, ph.d. og lektor ved Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse, DPU, Aarhus Universitet. Email: cham@edu.au.dk.

sende andel af fangepopulationen i USA (ibid.). Alligevel er: “The invisibility of the prisoner and the prison experience [...] particularly pronounced for women” (Zaitzow & Thomas, 2003, in Smoyer, 2015, p. 2). Kvindelige fanger har været underrepræsenteret i den akademiske diskurs om fængsler og ofte været udelukket af statistiske overblik på grund af deres lille antal, hvilket har haft som konsekvens, at de gøres tavse (silencing) (ibid.; Fuentes, 2013). Pemberton (2013) argumenterer ligeledes for, at der er manglende opmærksomhed på kvindelige fanger i USA og England og forbinder det med, at de er i markant mindretal sammenlignet med mandlige fanger:

One source of informal sex/gender discipline lies in the far smaller numbers of female than male prisoners, which means that there are relatively few women’s prison and that female prisoners receive little attention. (ibid., p. 166)

Betoning af kvinders usynlighed i forskning og praksisbeskrivelser findes også i andre lande. I en indstilling fra Norge angående kvinders afsoningsforhold skriver forfatterne:

Det er slående hvordan kvinnepopulasjonen i kriminalomsorgen glimrer med sitt fravær i så å si alle dokumenter som har med kriminalomsorgen å gjøre, populasjonen fremstår som ’enkjønnnet’. (Kriminalomsorgen, 2015, p. 4)

I dette citat problematiserer forfatterne, at man i norsk kriminalforsorg² ikke differentierer mellem kvindekønnet og mandekønnet. I en dansk delrapport om fængslede kvinder³ bemærkes, at: “Kvinderne er en lille del af den samlede population i Kriminalforsorgen, og der er sjældent fokus alene på kvinder i kriminologiske undersøgelser (Lund-Sørensen & Clausen, 2014, p. 3). Her berøres det faktum, at kvindelige fanger er så få sammenlignet med de mandlige fanger, og at kvinders forhold, behov og interesser sjældent behandles særskilt eller er centrale i statistiske undersøgelser. Det betyder ikke nødvendigvis, at der er afgørende forskelle mellem kønnene i alle forhold. Det betyder, at det ikke er muligt at få overblik over eventuelle forskelle i behov, interesser og relevante muligheder for resocialisering og reintegrations i en tilværelse efter fængsling, såfremt der ikke differentieres mellem køn i det opgørelser og undersøgelser, som udføres.

2 Kriminalforsorg i Norge benævnes ’Kriminalomsorg’.

3 Det er en delrapport af Klientundersøgelsen 2011 (Lund-Sørensen & Clausen, 2014). Klientundersøgelsen belyser personlige, sociale og kriminalitetsmæssige forhold hos samtlige klienter i kriminalforsorgen. Det vil sige dømte under tilsyn, dømte som afsoner fængselsstraf og varetægtsfængslede.

Ud over at den kønnede minoritets (kvinders) forhold, behov og interesser i de foretagne undersøgelser og overblik har været underbelyst, har praksis flere steder i de kønsblandede fængsler taget udgangspunkt i den kønnede majoritets (mændenes) perspektiv, behov og interesser, fordi de udgør langt hovedparten af fangerne. Derfor har det ikke altid været muligt at imødekomme kvinders behov og interesser i de forhold, hvor de adskiller sig fra mændenes.

Kvinder og mænd er eksempelvis som gruppe betraget kriminaliserede i forskellig grad. Det betyder som hovedregel, at kvinder som gruppe betraget ikke har behov for samme fængselsmæssige sikkerhedsniveau som mænd har (Justitsministeriet, 2014). Også i andre forhold såsom beskæftigelse, skolegang, sundhedstilstand og behandling kan der være forskel mellem kønnene i behov og interesse⁴. Centralt står også drøftelsen af kvinders tryghed og sikkerhed under afsoning, et forhold, som for nogle kvinders vedkommende er særligt vigtigt, fordi de udsættes for chikane, og enkelte også har oplevet overgreb fra nogle mandlige medfanger. Der har været rapporteret enkelte eksempler på overgreb mellem kvinder. Der har i Danmark løbende været opmærksomhed på, hvorvidt kvinders forhold var tilstrækkeligt *sikre*, når de afsonede med mænd, som visse steder var dømt for alvorlig personfarlig kriminalitet; herunder sædelighedskriminalitet. Ombudsmanden har i flere omgang besøgt danske fængsler og ytret betænkelighed ved kønsblandingen, ligesom der har været stillet kritiske spørgsmål til den danske praksis fra FN's torturkommission og den europæiske menneskerettighedskomite. Man har blandt andet haft fokus på, hvordan kvinderne kunne skærmes imod chikane og overgreb eller overgrebslignende situationer⁵ (Mathiassen, 2007).

Ud fra forskning og praksis på området har det været debatteret, at et antal kvinder er udsatte i de kønsblandede fængsler (Kriminalforsorgen, 2011), ligesom der har været indlæg, som bl.a. har problematiseret, hvorvidt et kvindefængsel er den rette konsekvens at drage af de udfordringer, som flere kvinder har i de danske fængsler (Minke & Storgaard, 2014).

Idet Direktoratet for Kriminalforsorgen ønskede at få mere indblik i, hvordan fængslede kvinder i Danmark erfarer deres tilværelse under afsoning, foretog jeg i årene 2007-2010 en undersøgelse af danske fængslede kvinders perspektiver på deres afsoning (Mathiassen, 2011); den første af sin art i Danmark. Dermed ønskede jeg også at bidrage til mere forskningsbaseret synlighed om kvinders forhold under afsoning.

I det følgende vil jeg præsentere resultater med fokus på de sociale samværsformer i fængslerne fra min undersøgelse om kvinders dagligdag i dan-

---

4 Ligesom der selvfølgelig også er variationer mellem forskellig kvinders interesser og mænds ditto.

5 Særligt Anstalten ved Herstedvester var i fokus. Det skyldtes blandt andet, at i samme bygning (men i hver sin afdeling) var anbragt hhv. sædelighedsdømte mænd og så kvinder.

ske fængsler. Undersøgelsen er baseret på kvalitativ forskning med særlig vægt på udforskning og analyse af, hvordan kvinder lever og organiserer sig i fængslerne. Den kvalitative forskning rummer både interviews og deltagende observationer, hvilket giver mulighed for at få et mangefacetteret indblik i og for at udvikle komplekse og mangfoldig viden om, hvordan kvinder lever, og hvad der er af betydning for forskellige kvinder, alt efter hvordan livet tog sig ud før, under og efter (tidligere) afsoning(er): “Qualitative literature about incarcerated women promotes a visibility of women’s everyday carceral experience (Smoyer, 2015). I nærværende artikel analyseres kvindernes eget perspektiv på problemstillingerne i de konkrete hverdagsbetingelser, de lever under, ligesom personalets betragtninger inddrages. Analyserne perspektiveres af international forskning i kvinders relationer og sociale fællesskaber under afsoning.

Kvindernes forskellige udsagn analyseres og diskuteres med fokus på deres tilblivelsesmuligheder i de fængselsrammer, de kender, nemlig de kønsblandede fængsler. Det er deres kendte grundlag for fortællingerne om deres dagligdag i fængslet og for deres eventuelle forestillinger om alternative muligheder. Først vil jeg dog præsentere nogle analytiske hjørneste.

2. Begreber om køn og tilblivelse

2.1. Tilblivelse

Andre menneskers fortolkning og forståelse af ’mig’ har indflydelse på den pågældendes selvforståelse, hvilket ligger tæt på den Mead’ske forståelse af, hvordan vi bliver til i den andens spejling af os (Mead, 1934). Mennesker ’er’ ikke bare dem, de er, uafhængigt af, hvilke diskursive sammenhænge de lever i og på tværs af. Dette er imidlertid ikke et abstrakt forhold. Med inspiration fra den virksomhedsteoretiske grundforståelse, at mennesket må forstås som aktivt (virksomt) (Leontjev, 1983), er det centralt, at mennesker også bliver til gennem konkrete, praktiske samværsformer i strukturelle og institutionelle sammenhænge og materielle arrangementer (Dreier, 2008) ud over gennem de verbalt formidlede fortolkninger. Udvikling foregår igennem konkrete, virksomme måder at være og deltage i tilværelsen og forskellige livspraksisser på.

Alle sociale fællesskaber og relationer indeholder mulighedsbetingelser, men også begrænsninger for den enkeltes tilblivelse. Karakteren af både tilblivelsens mulighedsbetingelser og begrænsninger kan være ganske forskellig, alt afhængigt af hvilke normer der dominerer, ligesom de konkrete institutionelle og samfundsmæssige betingelser har effekter. For fanger er det en markant betingelse for deres tilblivelsesmuligheder, at de afsoner i et fængsel, som de ikke kan forlade, når de vil. I forhold til sociale samværsformer betyder det eksempelvis, at de ikke kan opsøge andre og helt nye relationer, hvis der opstår konflikter, eller hvis gruppen ikke har noget tilfælles. De

hierarkiserede samværsformer både inden for gruppen af fanger og på tværs af fanger og de ansatte sætter ligeledes til tider ret begrænsende rammer for fangers tilblivelse. Det er velkendt i fængselsforskningen, at fængslet sætter nogle markant restriktive betingelser for menneskers befindende og udviklingsmuligheder (eller mangel på samme), og at fængslet har skadevirkninger på den enkelte, blandt andet på grund af det fængslingsbetingede tab af frihed og generelle privilegier og af autonomi (Sykes, 1958). Nyere forskning viser (også), at fængsling ikke minimerer mængden af kriminalitet, men at fængsling tværtimod bidrager til øget kriminalisering af fangerne (Listwan et al., 2013, p.146). Forfatterne definerer i tråd med Sykes' oprindelige tænkning pres (strain) ved fængslingen således:

Strains involve events and conditions that are physically or psychologically distressing to individuals, and they include the experience of negative or aversive treatment, the loss of things that the individual values, and the inability to achieve valued goals (ibid., p. 148).

Disse forhold udgør med andre ord i og med deres negative og for nogen smertefulde karakter også begrænsende betingelser under afsoningen. Andre forfattere argumenterer endvidere for, at der er nogle "pains and strains that are more specific to or more pronounced among female offenders," blandt andet på grund af deres særlige historie med overgreb og psykiske lidelser som følge heraf. Noget, som for nogle kvinder betyder, at de lider af eksempelvis PTST og stofmisbrug (Cooke & Farrington, 2015).

De her skitserede dimensioner hænger også sammen med fængslets totalinstitutionelle karakteristika, hvor hverdagen institutionaliseres, og fangerne er underlagt rutiner og reguleringer (Goffman, 1967). Dette foregår på en 'omnidisciplinær' måde (Foucault, 2002), fordi hovedparten af fangens behov og interesser skal varetages her, ligesom man kan sige, at der foregår en 'moralsk' disciplinering qua det markante fokus på rehabilitering, der også kan forstås som en 'forbedringsambition' (jf. Lauesen, 1998). Man kan i tråd med ovenstående problematisere fængslets legitimitet samt argumentere for at højne niveauet for fangers livsvilkår (Mathiesen, 1995), idet fængslets institutionelle rammer er centrale for, hvordan afsoningen finder sted, hvilket er kategoriseret som de 'strukturelle imperativer' (Crewe, 2009). Hertil hører, at relationen mellem personalet og fanger spiller en central rolle for kvaliteten i afsoningen (Crewe & Liebling, 2014; de Viggiani, 2007; Knudsen & Mathiassen, 2015),⁶ ligesom det fremgår (de Viggiani, 2007), at de

---

6 Med inspiration fra Vygotskys udviklingsforståelse (1982) forstås personalet, såvel uniformeret (fængselsbetjente) som civilt (lærere, socialrådgivere, læger, psykologer, præster m.fl.) i nærværende artikel som personer, der i varierende udstrækning vil(le) kunne fungere som udviklingsstøttende i en given fanges nærmeste udviklingszone. Det vil sige, at også betjente har muligheder for at

strukturelle og strukturerende forhold har en markant indflydelse på fangers helbredstilstand.

Menneskesynet i denne artikel implicerer endvidere, at fangerne i dagliglivet på trods af fængslets restriktive karakter har en vis om end mindre indflydelse på dele af deres hverdagsbetingelser (Mathiassen, 2005). De engagerer sig løbende og aktivt i at fortolke deres afsoningsforhold og deres medfanger samt personalet, ligesom de med forskellige midler fortolker og konstruerer deres sociale netværk med folk i og uden for fængslet (jf. Bosworth & Carrabine, 2001).⁷ Det vil sige, at fangerne, om end de er anbragt for at afsone deres straf i en institution, som rammesætter og udfører straffuldbyrdelse og dermed 'har' magten i mere klassisk forstand, så også kan agere netop som aktive subjekter, der på mikro-niveau søger og har indflydelse på deres fængselshverdagsliv. Konkrete eksempler på dette er, når de etablerer madklubber, deltager i udformningen af en fangeavis, tager rollen som fangetillidsmand, klager over beslutninger om deres afsoningsforhold til DFK, anmoder om andre varer og priser hos købmanden, der kommer ind i fængslerne og sælger sine varer, søger om besøg fra venner, børn og øvrige familie. Men også når de aktivt deltager i at organisere deres interne fangefællesskaber, hvad enten det foregår under demokratisk inklusion af alle eller via mere udemokratiske former, hvor den 'stærkeste' fange styrer, og den 'svage' fange indordner sig.

Forsøgene på at øve indflydelse på den strukturelt definerede fængselshverdag medfører ikke nødvendigvis, at alle får deres ønsker og krav igenem, og det medfører heller ikke en ændring på den grundlæggende og tilsigtede strukturelle og institutionelle magtasymmetri i fængslet, men det betyder, at der er steder, hvor (nogle) fanger kan erfare en grad af indflydelse på deres institutionaliserede og begrænsede livsbetingelser.

Spørgsmålet er imidlertid, om kvinder og mænd har lige vilkår for at få indflydelse. Jeg vil nu gå videre med en kort introduktion af kønsforståelsen i denne artikel.

2.2. Køn

Køn er et dynamisk fænomen og en betydningsfuld dimension i menneskers bestræbelser på at skabe social orden. Køn spiller en rolle i tilværelsen generelt og dermed også i de danske fængsler.

Som allerede nævnt er det en særlig betingelse i de danske fængsler, at kvinder og mænd afsoner kønsblandet og at kvinder qua at de kun udgør 4-6 % af den samlede fangepopulation er en markant kønnet minoritet i de fire fængsler, hvor de afsoner. Den måde fangerne diskursiveres på er under ind-

---

støtte fangerne i en udviklingsproces, selv om en del af deres opgave er af kontrol- og sikkerhedsmæssig art.

7 Forfatterne har dynamiske beskrivelser af, hvordan fanger på forskellige måder løbende forholder sig til de herskende magtstrukturer.

flydelse af hvordan kvinder og køn forstås og det samme gælder den måde praksis i fængslerne etableres. Det gælder både de ansattes og fangeres køn, men i denne artikel er fokus på fangerne. Det billede, man har af kvindelige fanger, og de diskurser, der etableres om dem og dermed også om forholdet mellem mænd og kvinder, varierer, afhængigt af hvilket kvindesyn der styrer, og hvilke mere eller mindre stereotype opfattelser af, hvad kvinder er, og hvordan kvinder skal forstås, der dominerer (jf. Hudson, 2002).

Pemberton (2013) beskriver konstruktionen af kønnede identiteter således:

If the discipline that Foucault identifies is often – if not always – gendered, then individuals are assessed against gendered norms of appearance and behavior until they become self-disciplined gendered subjects who impose these norms on themselves.

Det vil sige, at den måde, de fængslede kvinder kan blive til på som kvinder, kan forstås som en selvdisciplinering, der etableres med udgangspunkt i de kønnede normer, der hersker, der hvor de færdes, og som de påfører sig selv i denne selvdisciplineringsproces.

Formuleret på en anden måde kan køn forstås som en kategori, der, som flere andre, bliver anvendt til at tolke og forstå os selv og hinanden med (jf. Søndergaard, 1996). Det betyder også, at vi bliver til, som dem vi er, i og med vores gensidige fortolkninger, vores forståelser og vores sociale reaktioner, ligesom vi udvikler os derigennem. Konsekvensen af denne tilgang er, at vi i en vis udstrækning og på visse måder bliver de kønnede væsner, det forventes, at vi bliver. Den måde, fængslede kvinder bliver fortolket og forstået på af andre, har i forlængelse af ovenstående implikationer for deres selvforståelser og handlinger⁸. Der vil være variationer mellem forventningerne til dem, der forventes at 'blive kvinder', og dem, der forventes at 'blive mænd' – disse forventninger er også under indflydelse af køns kategorier. I bestræbelsen på at forstå 'kvinder' i fængsler må man have øje for, at de lever under forventninger om at være kvinder på nogle bestemte måder, der vil variere afhængigt af forskellige nationale og lokale forhold (Carlen, 2002). Eftersom fangerne løbende forholder sig til deres betingelser af såvel diskursiv som konkret materiel art, ligger der i den lokale måde at blive til

---

8 Det gælder indlysende nok også fængslede mænd. I denne artikel er fokus imidlertid på kvinder og deres forhold, netop fordi de som nævnt indledningsvis har været underbelyst og/eller usynlige i dele af fængselsforskningen. En forskning, der er med til at forme praksis og dermed har konsekvenser for begge køn, uanset om der måtte være forskellige interesser og behov. Når jeg derfor ikke konsekvent skriver mændene ind, er det ikke udtryk for, at mænd ikke oplever udfordringer under afsoning, men det skyldes, at denne artikel er målrettet de kvindelige fanger og deres forhold.

på som kvinde også potentialiteten at blive til som noget andet, en anden, end de forventninger, som umiddelbart møder den enkelte. Disse nuanceringer til trods handler kvinder i de sociale fællesskaber over for hinanden på måder, der til tider gør det muligt at være kvinde på nogle måder, men vanskeligt at være kvinde på andre måder. Det gør også medfanger af begge køn og personale af begge køn. Kvinder vil alt efter de konkrete betingelser og forventninger kunne agere på forskellige måder og diverst. Det synes fælles for en stor gruppe af kvinderne, som deltog i min undersøgelse af kvinders dagligdag i danske fængsler (Mathiassen, 2011), at de både af noget personale og af hinanden på en stereotyp og udynamisk måde blev betegnet som: Sladrende, intrigante og konfliktskabende. Parallelt hermed beskrives kvinder fra professionelt hold og i dele af forskningslitteraturen som mere udsatte end deres mandlige medfanger (jf. ovenfor). Disse til tider modsætningsfulde forståelser betragter jeg som centrale betingelser for fængslede kvinders tilblivelsesmuligheder, deres konkrete handlerum og handlemuligheder.

Man kan argumentere for, at dømte kvinders stigmatisering er dobbelt: De har både brudt loven, og de har, *som kvinder*, brudt loven. Altså har de forbrudt sig mod både en juridisk lov og en social 'lov'. De udfordrer med deres kriminelle handlinger de traditionelle forventninger til og normer for, hvad der er passende for en kvindes opførsel (Carlen & Worrall, 2004; Højgaard & Snare, 1988). Man kunne endda sige, at de, når de begår kriminalitet, så ikke blot udfordrer, men også tilsidesætter, den dominerende diskurs om kvinder som nogle, der ikke bør begå kriminalitet og svigte deres familie og børn. En sådan kvindeforståelse placerer ansvaret hos kvinderne som aktive subjekter og ikke som ofre. Hvis man accepterer denne analyse, da mødes kvinder som gruppe betragtet både som subjekter, der har ansvar for deres kriminelle handlinger, og som ofre, der har været udsat for overgreb og dårlige livsbetingelser gennem tilværelsen (jf. redegørelsen i Mathiassen, 2015, dette nr.). Det vil sige, at fængslede kvinder netop må begribes som stedt i og handlende på tværs af forskellige livssammenhænge og livspraksisser, men også med og mellem forskellige subjektive forholdemåder. Disse forholdemåder skal derfor studeres konkret, dvs. i konkrete situationer, hvis det skal blive muligt at analysere og forstå, hvad der stiller sig centralt for den enkelte kvinde, og hvad hun er optaget af; hvilke tilværelsesprojekter hun er engageret i (Bertelsen, 1994; Mathiassen, 2011) – også af mere eksistentiel karakter (Mathiassen, 2014).

3. Køn har effekter på subjektiv tilblivelse og institutionel ditto

De måder, som kriminalforsorgen forstår mennesker og køn på, har med andre ord betydning for, hvordan de ansvarlige organiserer praksis – hvilke spørgsmål der stilles, og hvilke udfordringer der tages op. Når man som

udgangspunkt diskursiverer gruppen af kvinder som svage og udsatte, så har det indflydelse på, hvordan man kan tænke om og organisere praksis. Det samme gælder mændene. Hvis de primært diskursiveres som stærke og deres samværsformer som prægede af voldelige hersketeknikker, ja, så former det også, hvordan man kan tænke om og organisere praksis. Hvis man italesætter og forstår gruppen af både kvinder og mænd på en mangfoldig måde: Som på samme tid udsatte, kompetente, dominerende og svage; som nogle, der kan begå overgreb og være skadede i fysisk og psykisk forstand; som nogle, der har jobmæssige kompetencer og mangler tilstrækkelige skolekundskaber osv. osv., ja, så bliver det en tiltagende indviklet affære at afgøre, hvordan man mest hensigtsmæssigt skal planlægge afsoningen. Det er til stadighed en etisk og praktisk udfordring at ville behandle og/eller forbedre individer, der er fængslet som straf for at have udført kriminelle handlinger, og som dermed ikke nødvendigvis ønsker behandling/intervention (jf. Bosworth & Carrabine, 2001). Det er en kontinuerlig udfordring at ville tilbyde en omsorgsrettet praksis i et system præget af en straffeideologi, hvor der er en magtasymmetri mellem dem, der vogter, og dem, der afsoner. Denne hybrid vil altid være betingelserne for praksis i fængslerne, når man ønsker at tilbyde andet og mere end blot og bar indespærring i en straffeanstalt.

4. Betingelser i fængslerne og det sociale fællesskab

I nogle fængsler kan kvinder have deres celle på en afdeling, hvor der afsoner mænd. I alle fængsler er det muligt at have sin celle på en ren kvindefdeling. Det fremgår af min undersøgelse (Mathiassen, 2011), at der ifølge flere ledere, ansatte og fanger var adskillige centrale forhold, som havde indflydelse på kvinders afsoningsforhold. Ud over at nogle af kvinderne var udsatte og blev udnyttet, blev det anført, at der generelt var meget støj og larm. Der var endvidere stor variation i domslængden i såvel de lukkede som i de åbne fængsler, hvorfor de individuelle tidsperspektiver i afsoningen⁹ varierede. Det har betydning for, hvordan fangerne kan tænke om deres afsoning og tilværelse her og nu, og for, hvordan de konkret forholder sig, og hvordan de retter sig mod en fremtid uden for fængslet. I gruppen af interviewede kvinder (ibid.) afsonede enkelte 30 dage, andre afsonede domme over ti år og flere ønskede ikke at engagere sig i de andre kvindelige medfanger, fordi deres tidsperspektiv ikke matchede. Konsekvensen kunne være at der etableredes mindre madgrupper eller selektive grupperinger i det hele taget. En kvinde beskriver, hvad der for hende at se kunne være en fordel ved at opdele kvinder efter tidsperspektiv:

---

9 Der var indlysende nok flest med lange domme i de lukkede fængsler, men på trods af dette, varierede domslængden også her.

Så kunne man lave nogle fælles ting sammen, altså det er svært med folk, som kommer en måned eller 60 dage eller 30 dage nogle gange, eller et halvt år, det er svært. Også fordi hvis du så tilknytter dig, så er den der bare ikke igen (ibid., p. 33).

Kvinden her beskriver, at det sociale samvær og tilknytningsmuligheder på afdelingen og blandt kvinderne er under indflydelse af, hvor længe de er på afdelingen. Hun skal selv afsone en længere dom. Derfor vil hun og andre som hende erfare, at nogle af medfangerne kommer og går, imens de selv bliver. Et forhold, som medvirker til, at det sociale samvær ikke altid kan få den fortrolige og omsorgsmæssige karakter, som nogle af kvinderne også ytrer behov for.

Der er som nævnt flere forhold, der præger hverdagslivet i fængslerne. Tidsperspektivet er et, rygeregler er et andet forhold, som spiller ind på, hvordan kvinderne etablerer fællesskaber, og som i følge nogle af kvinderne kan splitte fællesskabet. De må ikke ryge på fællesarealerne, og derfor må de fordele sig på cellerne. Da der ryges ganske mange cigaretter, betyder det, at gruppen fordeler sig på cellerne, og dermed åbnes der for en cementering af nogle grupperinger og udelukkelse af andre såvel grupper som enkeltpersoner. Det er altså nogle institutionsbetingede forhold, der her øver indflydelse på, hvordan kvinderne kan agere, og hvilke mulighedsbetingelser de har for at udvikle deres sociale samvørsformer og blive til som kvinder i netop denne sammenhæng.

Endnu et forhold af betydning er, at flere kvinder såvel implicit som eksplicit gav udtryk for og illustrerede, at fælles aktiviteter ud over 'snak' var vigtige for deres trivsel og sociale fællesskaber. Kvinderne deltog i konstruktionen og opretholdelsen af et stereotypt kvindebillede som sladderende og intrigante, blandt andet fordi de havde for meget tid til at tale om sig selv og hinanden, hvilket i flere sammenhænge bidrog til, at konfliktniveauet steg, og dermed blev in- og eksklusionsmekanismer intensiveret. I visse kvindegrupperinger var der intriger i spil, som efter nogle kvinders udsagn også skyldtes jalousi i relation til deres mænd eller kærester i fængslet. Det var krævende for flere kvinder både psykologisk og socialt at navigere i en kompliceret social sammenhæng på afdelingerne. En dynamik, som også beskrives i Lindberg (2005) og JURK (2005). Det var ikke let at finde ud af, hvem der var allierede med hvem, og positionerne skiftede.

Flere kvinder bidrog også til den mere traditionelle opfattelse af, hvad 'kvindeting' er. Det fremgår af følgende, hvor en kvinde beskriver, hvordan man via en ændring af praksisstrukturen i fængslerne kunne imødegå de negative billeder, kvinder kan have af hinanden:

Jeg tror også, du ville skabe [bedre sammenhold, CM], hvis der var lidt flere kvindeting, lægge makeup, gå til frisør og sådan nogle ting. Hvis

der var det en gang imellem, så tror jeg [...], så ville kvinderne få et helt andet syn på hinanden end at gå der og hakke på hinanden. [...]. For man har ikke andet at lave, altså (Mathiassen, 2011, p. 84)

Kvinden foreslår her konkrete aktiviteter via en traditionel forståelse af, hvad kvinder interesserer sig for. Samtidig betoner hun, at der er for meget tid, som kvinderne efter hendes observationer bruger på en konfliktskabende måde. En observation, jeg gjorde på forskellig vis i alle fængslerne. De interviewede kvinder forholdt sig blandt andet derfor generelt reserverede og/eller kritiske over for ideen om en ren kvindeinstitution. Kvinderne beskrev på hver sin måde, at stemningen nogle gange var for intrigant: For meget sladder og for meget jalousi. Det var i den sammenhæng, en kvinde sagde til mig:

Jeg tror bare, det vil være forfærdeligt, hvis det var et rent kvindefængsel. Fordi, kvinder er simpelthen så onde ved hinanden. [...] Intrigerne og sådan noget. Man kan ikke bare sætte sig ned og have det hyggeligt. Vi kan ikke sige, hvad vi har brug for at sige. Det skyldes misundelse. Måske jalousi. Hvis man ikke kan glæde sig på andres vegne [...] hvis man ikke kan unde en anden nogen goder (ibid., p. 54).

I dette eksempel begrundes kvinden sin afstandtagen fra et kvindefængsel med, at der er for mange intriger blandt kvinderne. Hun beskriver en oplevelse af, at det er vanskeligt at være ærlig og have det hyggeligt. Kvinden her tilskriver det kvindekønnet, og hun kommer med denne forståelse til at forudsætte, at tilstedeværelse af et andet køn ville kunne få en forandrende effekt i forhold til, hvordan det sociale samvær er i fængslet. Dermed trækker hun på den binære forståelse af køn, som også præger den generelle italesættelse af mænd og kvinder i fængslerne (Pemberton, 2013). I og med at denne binaritet præger forståelsen af forholdet mellem kønnene i fængslerne, deres behov og interesser, så medvirker den til at rammesætte såvel mænds som kvinders tilblivelsesmuligheder. Kvinder bliver til sådan nogle, som er intrigante og med dårlige hensigter, og det er den forståelse, de også mødes med. I tråd med det indledende citat om, at “individuals are assessed against gendered norms of appearance and behavior until they become self-disciplined gendered subjects who impose these norms on themselves” (Pemberton, 2013), vil den forståelse blive en del af den enkelte kvindes normative selvforståelse. Og som vi har set, reproduceres denne disciplinerende kønsforståelse i både de professionelle og fangeinterne fællesskaber.

Derudover skal det nævnes, at det også er et kendt fænomen fra mandefængsler, at man ikke uden videre kan vise sårbarhed,¹⁰ hvilket peger på, at dette også hænger sammen med fængslets særlige institutionelle karakteristi-

---

10 Leavens (2008). *Nyt for Kriminalforsorgen*, 2008, 2, 12-14.

ka som beskrevet ovenfor og det forhold, at fangerne for at håndtere disse udvikler fængselsgeneraliserede forholdemåder (Mathiassen, 2005). Altså forholdemåder, som udvikles i og med afsoningen i denne helt særlige form for institution præget af særlige magthierarkier og kontrolformer og det faktum, at de ikke kan forlade institutionen. I slutningen af artiklen her vil jeg drøfte, hvordan de professionelle aktører efter min mening har flere muligheder for at bistå de sociale fællesskaber i fængslerne, end der bliver udnyttet i dag.

2.3. Hierarkiseringer – varierer og skifter

Fængsler er præget af hierarkiseringer såvel fangeinternt som mellem fanger og personale, sådan som det er beskrevet ovenfor. Personalet i de forskellige fængsler betoner i tråd hermed, at der i varierende omfang etablerer sig hierarkier i kvindegruppen. For eksempel når de såkaldt 'stærke' kvinder på en afdeling sætter normerne for, hvordan gruppen skal fungere. Flere ansatte beskriver, at de mere udsatte kvinder må indordne sig, hvilket kan være udfordrende og psykologisk krævende. En kvindelig fange giver i min undersøgelse (Mathiassen, 2011) et eksempel. Hun synes, det er irriterende, at der er en bestemt kvinde på hendes afdeling, som skal 'bestemme'. Den kvinde, som bestemmer mest, er den ældste på afdelingen, som i øvrigt huser kvinder med forskellige udfordringer hver især: alkoholmisbrug, stofmisbrug, markante psykologiske vanskeligheder, nogle, hvis hovedproblem var de kriminelle handlinger, nogle med flere fængsels erfaringer, andre som førstegangsafsonere.

Kvinden, der har styringen, siger eksempelvis:

Vi kan ikke acceptere det sprog, som de nye kommer med, og så sætter vi dem på plads. (ibid., p. 71)

Hun organiserer sammen med en anden kvinde madklub og fællesspisning hver dag. De protester, jeg hører i enkeltinterviewet med kvinden ovenfor, kommer ikke frem i de fællesaktiviteter på kvindeafdelingen, som jeg deltager i. Og den pågældende deltager også i fællesspisningen. Selv om der altså kan være uenighed om hverdagsstrukturen, så udfordres den ikke i denne gruppe. Andre kvinder ytrer sig positivt om, at der er struktur og organisering på kvindeafdelingen. En kvinde, der ikke har været fængslet før, og som aldrig har været i kontakt med misbrug og hårdt kriminaliserede mennesker med fængsels erfaringer, siger:

Jeg synes, man er utroligt søde ved hinanden og respekterer hinanden og taler pænt til hinanden. Man har en pæn omgangstone. Altså, man behandler folk, ligesom man gerne selv vil behandles. Det synes jeg er rart. [...] Generelt har de været søde alle sammen [på kvindeafdelingen, CM] til at fortælle, hvordan reglerne er. At jeg skulle gå hen og få min medicin på bestemte tidspunkter og ikke komme for sent. Hvor man

måtte gå henne, og hvor langt man måtte gå. Og hvordan de egentlig havde det her sammen. De har været søde til at fortælle alle sammen. (ibid., p. 79)

I modsætning til den kvindeforståelse, der præsenterer de fængslede kvinder som intrigante, sladrede og som nogle, der etablerer magthierarkier, så siger denne kvinde, at hun oplever kvindefællesskabet som støttende og omsorgsfuldt. Her nuanceres den mere stereotype forståelse, idet hun viser, hvordan hun i helt konkrete hverdagsudfordringer har modtaget hjælp af de andre medfanger.

En vigtig dimension i den enkelte fanges tilværelse er, om vedkommende er stofafhængig eller ej, ligesom stoffer og stofbrug har en markant indflydelse på afsoningsmiljøet i det hele taget. Det har stor indflydelse på fangerens handlemuligheder, hvorvidt de selv eller andre indtager stoffer.

Kvinden, som jeg citerer lige ovenfor, afsoner sin første dom og har aldrig tidligere været i nærheden af de problemstillinger, som hun konfronteres med i fængslet. Opholdet på denne kvindeafdeling giver hende mulighed for langsomt at vænne sig til en tilværelse i fængslet. Hun udfordres ikke i samme grad som en af de andre kvinder i samme fængsel, som også afsoner sin første dom, men på en af de kønsblandede afdelinger i fængslet. Denne anden kvinde har fået et chok i mødet med fængselsverdenen og siger:

[...] efter to dage tænkte jeg, jamen du er også nødt til [at forlade cellen, CM]. Jeg skulle jo ud og have noget mad, jeg skulle jo ud og have noget at spise, jeg kunne jo ikke blive ved med at gå, ikke og spise noget som helst jo, så, så kom jeg så i snak med Sigrud derude. [...] Og det må jeg sige, hende har jeg holdt mig meget til. Og snakker med, efterhånden (ibid., p. 81).

Den afdeling, kvinden her afsoner på, huser primært mænd og så en lille gruppe kvinder. Der er meget snak om stoffer og stofhandel på denne afdeling, hvilket ikke er overraskende, idet en betragtelig andel af fanger generelt bruger stoffer, ligesom en del er dømt for narkohandel eller anden narkorelateret kriminalitet (Mathiassen, 2015, dette nr.). Fokuset på stoffer forstyrrer kvinden, som er førstegangsafsoner. Hun beskriver, at det irriterer hende at høre om stoffer og stofhandel. Hun går væk fra disse samtaler og afviser forespørgsler om indsmugling:

Der var en mand, der spurgte i forbindelse med, at jeg skulle have besøg, om ikke jeg kunne få min mand til at tage nogle ting med, så sagde jeg overhovedet ikke på nogen måde. Det er slet ikke inde i min verden, det kommer det heller ikke. Aldrig i livet om jeg skulle udsættes for noget af det, og det skal min mand heller ikke. Så har der ikke været noget siden (ibid., p. 81).

Kvinden her har ikke noget misbrug, og selv om hun udfordres og er utryk ved at være i fængslet, kan hun godt navigere i det kønsblandede regi, og hun støtter sig særligt til en af de andre kvinder. Det er med andre ord i høj grad stofferne, der udfordrer kvinden her. Under mit ophold tilbragte jeg tid med de kvinder, som afsonede sammen på afdelingen, og de forekom at have et godt samvær. De beskrev endvidere, at de i de dage havde en god afdeling, hvor både mænd og kvinder hjalp hinanden, men samtidig, at stemningen og atmosfæren skiftede meget hurtigt. Det hænger sammen med, hvem der afsoner, og som allerede nævnt kan der være jævnlige udskiftninger, særligt i det åbne regi, hvilket bidrager til en ustabil social struktur. Kvinden her går målrettet efter at finde venner, som er 'clean', og hun er i stand til at sige fra over for de pres, som hun udsættes for.

Tilværelsen er forbundet

Dermed nuanceres forståelsen af, at fængslede kvinder har brug for beskyttelse mod mænd. Det bliver tydeligt, at denne kvindes konkrete situation og tilværelse uden for fængslet har stor betydning: At hun er gift uden for fængslet, har store børn, har haft job og en nogenlunde velfungerende tilværelse før indsættelsen, og at hun på ingen måde har misbrug, er medvirkende til, at der er noget meningsfuldt i hendes tilværelse uden for fængslet, som hun er skamfuld over for, men som hun også støttes af. I tråd med pointen om, at tilværelsen hænger sammen på tværs af institutionelle arrangementer, kan man forstå hendes måde at agere på i fængslet i sammenhæng med det liv, hun har uden for fængslet. Dermed rettes analytisk opmærksomhed mod, at det er vigtigt at tænke fangernes tilværelse som forbundne arenaer eller kontekster og tænke det ind i planlægningen af afsoningsforhold. Men nogle kvinder har ikke de forholdsvis stabile forhold uden for fængslet, som kvinden ovenfor skildrede. Det kan hænge sammen med, at deres domme er længere, men også, at deres tilværelser har været mere marginale og måske prægede af både overgreb, misbrug og fattigdom. Nogle af kvinderne i fængslerne etablerer forhold med mandlige medfanger. Det, at der altså er kønsblanding, danner et mulighedsrum for heteroseksuelle kærlighedsrelationer og seksuelle relationer i fængslerne.

5. Heteroseksuelle relationer i fængslet

De heteroseksuelle relationer, som etableres i fængslerne, har flere funktioner og effekter. De tilbyder for nogle af fangerne omsorg og tryk, men der er også relationer præget af sexismen og overgreb. I samtlige af de fire fængsler, jeg besøgte, var der dannet parforhold mellem nogle af de indsatte kvinder og mænd. Kvinderne angav forskellige grunde til, at de etablerede parforhold under deres afsoning. I et fængsel fortalte et par kvinder, at de

kvinder som etablerede sig i parforhold med mænd undgik udfordringer og chikane. Pointen var, at kvinder i parforhold 'tilhørte' en mand. Det respekteredes af de andre fanger. Kvinden fik ro. Men derudover så har det en stor betydning at få kærlighed og omsorg fra sin kæreste. En kvinde siger:

Så har jeg en at dele mine sorger og glæder med. At du har en, du kan være tæt på, fordi du jo ikke ... Du er i bund og grund alene herinde. Du har en, du kan få knus af. Og ømhed. Man mangler meget det, man kan få af en kæreste ... sådan (Mathiassen, 2011, p. 42).

Kvinden her beskriver, at den kønsblandede afsoning for hende giver mulighed for at få omsorg og tryghed, hvilket som beskrevet kan være vanskeligt at opnå i fængslet. Både for kvinder og mænd. Hun får muligheden for at blive til som et mere trygt og sikkert individ, fordi hun har etableret et kærlighedsforhold. Hvor kvinden ovenfor drog nytte af at være en del af en familiestruktur uden for fængslet, så fremhævede kvinden her, at et parforhold i fængslet bidrog til hendes følelse af sikkerhed og tryghed. Denne kvinde beskriver, at man i bund og grund er alene i fængslet, og det går igen i fortællinger på tværs af fængslerne. I parrelationer er det muligt at skabe en tryghed og et tilhørsforhold, der kan kompensere for nogle af fængslingens skadevirkninger. Det er vanskeligt at etablere denne tryghed til medfanger generelt, men som illustreret ovenfor udviklede der sig også i kvindefællesskaberne en vis grad af omsorgsrelationer.

Magtpositioner – forstås og virker forskelligt

Det fremgår af fortællinger i alle fængsler, at nogle af de indsatte mænd er særligt opmærksomme, når der bliver indsat en ny kvinde. En siger: "De skal jo se, om der er noget at gå efter" (ibid., p. 55). Men der er ikke enighed blandt kvinderne om, hvorvidt og hvordan mænd har magt. En kvinde, som ikke er i et forhold, siger, at "Mænd har en sindssyg magt" (ibid., p. 55). En anden, som er i et forhold, mener ikke, at kvinder bliver presset: "Det er omvendt, for det er kvinderne, der har magten" (ibid., p. 55), siger hun. Men samtidig beskriver hun par, hvor kvinder ikke tør bryde ud af det forhold, de har etableret til deres mænd. For nogle af kvinderne i heteroseksuelle parforhold så det ud til, at der kunne være momenter af udnyttelse eller pres i de parforholdsrelationer, de indgik i, men det gav flere en sikkerhed at 'høre til'. Det er med andre ord ikke entydigt, hverken hvad kvinderne oplever, eller hvad de beskriver.

Det er en central pointe, som bidrager til at nuancere den noget stereotype og til dels essentialiserende forståelse, der trives, både om hvordan kvinder og mænd 'er' og i forhold til funktionen af heteroseksuelle relationer i fængsler. Flere både mænd og kvinder har glæde af kønsblandingen, men en del af de kvinder, jeg har hørt om, beskrives af personalet som svage og i risiko for at blive udnyttet seksuelt og på anden måde. Det er utilstrækkeligt at tænke i

og med de binære kategorier: Kvinde og mand, fordi behov og interesser inden for begge kategorier varierer så markant, at man må anerkende, at det for nogle vil være nødvendigt med ekstra beskyttelse, mens det for andre er muligt at afsone kønsblandet. Ligesom det varierer blandt mændene, om de helst vil afsone 'for sig selv' eller kønsblandet. Og det kan ikke afgøres uden at se konkret på, hvem der afsoner hvor og hvornår. En del kvinder har sagt, at de gerne vil afsone med lidt ældre og rolige mænd, men at de ikke orker de helt unge og vilde samt de voldelige mænd (uanset alder). Det forekommer helt relevant at lave en undersøgelse af, hvad fængslede mænd mener om dette tema.

Parforhold – funktion og effekter

Under mine ophold observerede jeg i et lukket fængsel, hvordan de kvinder, som skulle til internt besøg,¹¹ gjorde sig klar, og jeg oplevede, at den til tider småhektiske og forventningsfulde stemning dominerede i afdelingen. De, der ikke skulle til besøg, kunne observere dette sceneri. Hovedparten af mændene fik aldrig mulighed for internt besøg med en kvindelig medfange, da de på markant vis er den kønnede majoritet. Og det var da heller ikke alle, der ønskede det.

Der var med jævne mellemrum parforholdskonflikter, som fyldte en del i de berørte kvinders (og mænds) liv. I disse situationer bliver fængslets lukkede karakter særlig indflydelsesrig, idet fangerne ikke kan forlade stedet, hvis de trænger til en pause. Kvinderne skal ud i fællesskabet, hvis ikke de vil blive på deres egen afdeling med ganske få medfanger, hvilket kan blive socialt snærende for nogle af kvinderne. På et opfølgende besøg i en institution nogle år senere var flere parforhold, der fungerede under mit første besøg, nu opløst. Alle parter afsonede stadig, men kvinderne blev på afdelingen og arbejdede i en særlig kvindebeskæftigelse. Brud er som regel sårbart for alle parter. Bruddene medførte sorg og konflikt, og blandt andet derfor var effekten for kvinderne, at de forblev i den lille kvindegruppe, og deres hverdag var præget af samvær med ganske få, kvindelige medfanger, hvilket til tider intensiverede konfliktniveauet og nødvendiggjorde, at man opdelte den i forvejen lille gruppe yderligere.¹²

Derudover var den type af beskæftigelse, de kunne vælge, begrænset til ret traditionelle kvindeaktiviteter og primært af husflidsmæssig karakter. Det kalder for mig at se på en overvejelse om, hvordan praksis kan tilrettelægges, så også de kvinder, der ikke ønsker at være i fællesskabet, kan tilbydes beskæftigelse med et mere erhvervsrettet og/eller uddannelsesmæssigt sigte. (jf. Thomsen, Mathiassen & Wahlgren, 2013).

11 Et besøg med fx deres kæreste eller ægtefælle en gang om ugen i et besøgsrum.

12 Det gøres ved, at man flytter en eller flere fanger til den anden ende af afdelingen, som er fysisk adskilt fra hovedafdelingen.

Når det gælder de kvinder, som er meget udsatte, stiller problemstillingen om kønsblanding og parforhold sig anderledes end for de kvinder, som godt kan vurdere, om de ønsker at indgå i en given relation. Her forekommer det relevant at anerkende det forhold, at tidligere erfaringer med overgreb synes at øge risikoen for sådanne under en tilværelse i fængsel (jf. Kubiak et al., 2005).¹³ Eller sagt på en anden måde, så vil det for en del af de indsatte kvinder med massive udfordringer kræve målrettet støtte, hvis man ønsker, de skal sikres mod igen at indgå i udnyttende og traumatiserende relationer. Derudover forekommer det urealistisk at tro, at eksempelvis en tilværelse som prostitueret uden for fængslet ikke vil blive fortsat i en eller anden udstrækning inden for fængslets mure, medmindre der er alternative livsformer, som giver mere mening og trivsel for den aktuelle kvinde.

6. Beskyttelse

Der var som nævnt kvinder, som beskrev, hvordan det kunne være nødvendigt at etablere parforhold både for at opnå tryghed og omsorg, der er vigtigt i en ofte ensom tilværelse i fængslet, og for at undgå tilråb og følelsen af at blive set som potentiel kæreste eller partner på anden vis.

I den forbindelse beskrev en anden ung kvinde, at kvinder generelt bliver 'jaget' af mandlige medfanger, og hun refererede her til sine erfaringer fra et åbent fængsel. I det aktuelle fængsel, hvor hun afsonede på undersøgelses-tidspunktet, oplevede hun ikke denne jagt, fordi:

Han [hendes nuværende kæreste, CM] fik hijacket mig rimeligt hurtigt. [...] Jeg ved godt, hvordan det er. Fra det åbne fængsel. Jeg kunne ikke gøre noget, uden at alle vidste det. Alle gik og holdt øje med en, fordi at man var interessant. Fordi jeg er en ung pige. De var alle sammen klar til at komme i bukserne på mig. [...] Men det nåede jeg ikke [at blive udsat for, CM] her, for min kæreste er respekteret herinde. (Mathiassen, 2011, p. 45)

Denne kvinde beskriver sin oplevelse af, at hendes nuværende kæreste beskytter hende imod tilnærmelser. Hun refererer til tidligere oplevelser i et åbent fængsel, hvor hun følte sig overvåget og som en potentiel sexpartner for sine mandlige medfanger. Denne kvinde ønsker ikke at blive positioneret på den måde og finder det trygt at være i sit nuværende forhold. Ud over at hun altså oplever sin kæreste som et værn mod ubehagelige og/eller uønskede tilnærmelser, er han også et fast holdepunkt i en krævende afsoning på linje med det, en kvinde ovenfor beskrev.

---

13 Kubiak beskriver, at kvinders erfaringer med at være udsat fra traumer før afsoning med en vis sandsynlighed medfører fysiske og/eller seksuelle overgreb under afsoning.

På flere måder ser det ud til, at kæresteforhold bliver en styrkefaktor i en hierarkiseret og heteronormativ sammenhæng. For de kvinder, som altså indgår parforholdsrelationer med en høj grad af ligestilling, bliver det muligt at leve en mere tålelig fængselstilværelse som kønnet minoritet, end det ellers ville have været tilfældet. For de, som er i mere udnyttende relationer, kan disse bidrage til en vedligeholdelse af tidligere asymmetriske relationer, være retraumatiserende og bidrage til at opretholde et stofmisbrug (Cooke & Farrington, 2015). Derudover åbner disse eksempler også for en drøftelse af, hvordan tilværelsen er for de mange, som ikke kan opnå en heteroseksuel relation. Hvordan oplever de mange mænd det? Og hvad med de kvinder, som ikke ønsker eller har muligheden for at indgå i en sådan relation? Det kan både skabe misundelse og sorg, men nogle indleder muligvis også homoseksuelle relationer af forbigående eller mere blivende karakter. Jeg har ikke undersøgt dette, men det forekommer helt relevant at gå længere ind i disse temaer (jf. belysningen af internationale forhold senere i denne artikel).

7. Larm og uro

Som skildret er der adskillige skadevirkninger, psykologiske og stressmæssige udfordringer – tidvist lidelse – forbundet med at afsone for såvel mænd som kvinder. Et eksempel herpå er, at jeg under mit ophold bliver hentet af kæresten til den ovenfor citerede kvinde. Han beder mig tale med hende, fordi hun har det skidt. Hun græder og deler sine bekymringer med mig om livet i det hele taget, ligesom hun beskriver sine frustrationer over hele situationen og den konstante larm på afdelingen. Der er meget lyd, og hun generes af musik og aktivitet blandt de yngre mænd, hun afsoner sammen med. Under mit ophold var der konstant musik og masser af aktivitet på gange og fællesarealer, hvilket betød, at de fanger, som havde brug for ro, blev stressede og pressede (jf. Dünkel, Kestermann & Zolondek, 2005). Således pressede de konkrete, fysiske rammer denne kvinde og flere andre både mænd og kvinder, men det samme gjorde det forhold, at medfangerne bliver hinandens betingelser, for så vidt som de åbner for nogle måder at være på afdelingen på og lukker for andre, sådan som jeg har beskrevet i det foregående. Kvinden her kan ikke holde ud at være i larmen. Skulle hun have ro, ville det være nødvendigt at afsone på en anden afdeling. Her viser sig den allerede nævnte udfordring med stoffers markante indflydelse på alle fangers afsoningsmiljø.

Hvis hun valgte kvindeafdelingen, som havde en anden karakter end den kvindeafdeling, jeg beskrev ovenfor,¹⁴ skulle hun afsone sammen med kvin-

---

14 Hvilket understreger pointen om, at det er vigtigt at studere disse forhold konkret og kontekstualiseret.

der, som var meget medtagede af stofbrug med mange konflikter til følge. En af de kvinder, som tidligere havde boet på en kvindeafdeling, hvor der dog også boede to mænd, forklarer i undersøgelsen (Mathiassen, 2011, p. 37):

På [kvindeafdelingen] bliver man meget påvirket. For eksempel når der kommer for mange misbrugere. Det er deres opførsel og deres måde at leve på: Råben, opmærksomhed og skænderier. Det påvirker en meget psykisk. Deres uro. Og så kan man blive ked af det eller hidse sig op eller råbe til dem. Selv om man ikke, sådan, har lyst til det. Man bliver nødt til at sige stop en gang imellem, fordi man får nok af dem. Man bliver frustreret inde i hovedet.

En anden kvinde siger:

Jeg fik hovedpine af det – men jeg kom fint ud af det med dem alle sammen. Men det irriterer mig at skulle sidde og se på nogen, der sidder på metadon og sveder og sådan nogle junkier. Sådan nogle, der ikke er helt klare i hovederne. Det er irriterende. En, der kom tilbage fra arresten – humørsvingninger og råber og skriger. Det skabte en dårlig stemning. (ibid., p. 37)

Citaterne illustrerer stoffernes effekter på det sociale fællesskab, men også på den enkelte fange både med og uden stofafhængighed. De fanger, som indtager stoffer, er udsatte og nederst i hierarkiet, og der opstår uro og konflikter som følge af deres stofbrug. Stofferne bevirker, at de har meget vanskeligt ved at blive til som andet end frastødende og i nogle tilfælde 'stakels' junkier.

Som følge af, at kvinder i hvert fængsel er en kønnet minoritet og den samtidige diversitet i gruppen (i tillæg til diversiteten i domslængde) vanskeliggøres dannelsen af relationer og oplevelsen af tilhørsforhold. Det er ikke ensbetydende med, at der opstår uvenskaber, men det er en gene og en stressfaktor, som hovedparten af de kvinder, der ikke bruger stoffer, tager afstand fra. Og det er en hyppig begrundelse for at vælge de kønsblandede og stoffri afdelinger frem for kvindeafdelingerne, hvis det er en mulighed. På de stoffri afdelinger, jeg har besøgt, som er kønsblandede og med en markant overvægt af mandlige fanger, skal man kunne dokumentere stoffrihed ved at lægge rene urinprøver. Strukturen på stoffri afdelinger er ifølge flere af de deltagende kvinder mere klar, og der er mere orden i hverdagens rutiner (madklub, rengøring, oprydning), hvilket blandt andet kan forstås på baggrund af, at der ikke er noget stofmisbrug. Men også, at fanger med stor gennemslagskraft kan styre fællesskabet – om end det ikke nødvendigvis er til alles tilfredshed. Som vi så ovenfor er det også muligt at etablere struktur og rutiner på en ren kvindeafdeling. Derfor må uro og manglende struktur

nok forstås som en konsekvens af livsførelse, udsathed og manglende færdigheder i – eller manglende ønske om – rutiner.

International forskning betoner, at kvinder også danner familielignende fællesskaber. Samtidig med irritationen over den uro, stofbrug afstedkommer i kvindefællesskaberne, viser flere kvinder også omsorg for de udsatte kvinder blandt sig:

Den, der står først op, laver kaffe. Og så bliver der råbt ned ad gangen, at nu er kaffen klar. Og så Mirjam, hun får den serveret hver morgen. For ellers kan hun slet ikke vågne. Så rører vi rundt for hende og det hele (ibid., p. 72).

Mirjam er afhængig af stoffer og kan til tider være meget medtaget, hvorfor der kan være meget uro på afdelingen. Men de andre kvinder tager hånd om hende og forsøger at bistå hende, når hun gerne vil forsøge at trappe ud af stofferne. Samtidig kan de godt lide hende og hendes måde at sprede liv i afdelingen på. I denne kvindegruppe er der altså også blik for, at et menneske kan agere diverst og både kræve af og bidrage til fællesskabet. Denne måde at være sammen på udfordrer de tidligere udynamiske og stereotype beskrivelser af kvinder.

At tage kontante samværsformer i brug?

De skildrede skadevirkninger af fængsling skal nu perspektiveres inden for rammen af den kønsblandede afsoning, der til tider medfører, at de maskulint dominerede samværsformer styrer, og sårbarheden gemmes væk.

Flere af de kvinder, som problematiserer afsoning sammen med stofbrugende kvinder, betegner betingelserne i kønsblandet regi som krævende, hvis ikke man kan sige fra.

En siger:

Mænd er også stride herinde, men hvis man kan sætte dem på plads, så går det hurtigt over. Og rygten spreder sig, hvem man kan opføre sig over for på hvilke måder. [...] Du skal kunne sætte dig i respekt. Ellers kunne jeg godt forestille mig, at det var svært at afsone sammen med mænd. (ibid., p. 105)

En anden kvinde, som ikke har nogen fængsels erfaring, siger, at hun er bange og skræmmes af den hårde og til tider voldelige tone, der er blandt de mandlige fanger.

Det fremgår af citatet med kvinden, som i øvrigt beskriver sit eget sprog som groft og er kritisk over for at være sammen med kvinder, at den mulighed, man har som kønnet minoritet (kvinde) i det kønsblandede regi, er at være kontant. Man skal kunne 'sætte mænd på plads', siger hun. Det kræver, at man bliver en kontant kvinde, der kan tage kontante omgangsformer i brug, hvis ikke man

skal underlægge sig eller lade sig udnytte. Hun siger ydermere, at 'rygtet spred sig' om, hvilke måder man kan agere på overfor hvem. I forlængelse af de andre beskrivelser forekommer det sandsynligt, at de fanger, som ikke 'kan sætte sig i respekt', som hun nævner, vil leve en ret stresset tilværelse, og at de såkaldt svageste netop vil blive udsat for grader af udnyttelse, overgreb og chikane. Her nævner kvinden, at det er vanskeligt at afsone sammen med mænd, hvis man ikke kan sige fra. I tillæg hertil har jeg også erfaret, at de såkaldt 'svageste kvinder' flere gange følger de udtalelser og den struktur, som de såkaldt stærke kvinder præsenterer. Og de har over tid skiftede mening, alt efter om de var i forhold eller ej, og alt efter hvem der var den mest styrende. Denne pointe hentes frem for at understrege, at de positioner, som mennesker indtager – her primært den kønnede minoritet – de kan og vil skifte over tid og alt afhængigt af, hvilke magtstrukturer og hierarkier de befinder sig i. En pointe, som også kendes fra mobbeforskning (jf. Schott & Søndergaard, 2014).

Overgreb

Der er ud fra de undersøgelser, jeg henviser til (i Mathiassen, 2015, dette nr.; Mathiassen, 2011), ikke tvivl om, at kvindefællesskaber i fængsler indeholder positive samværsformer og omsorg, ligesom de også er prægede af hierarkiseringer og in- og eksklusionsprocesser. Men hvad med deciderede overgreb af mere seksuel karakter? Emnet er for mange tabubelagt. Lindblad (2014) skriver, at 25 % af kvinderne har oplevet overgreb under afsoning. Der har i hans undersøgelse ikke været særligt fokus på, om der finder overgreb sted mellem kvinder. Da jeg foretog undersøgelsen om kvinders dagligdag i de danske fængsler, hørte jeg ikke konkrete beretninger om overgreb blandt kvinder fra kvinderne selv. I et enkelt tilfælde har jeg fra personale hørt om overgreb blandt kvinder. Nogle kvinder antydede, at der fandt overgreb sted fra mænd mod kvinder. Personalet beskrev en enkelt hændelse, som var kendt allerede, men da det kan være forbundet med voldsomme repressalier at 'sladre' til betjentene, hvis man oplever vold og overgreb, er emnet ikke udtømmede beskrevet med de her refererede antydninger og beskrivelser.

Det er relevant for forståelsen af fængslede kvinders tilblivelsesmuligheder at se på, om de udsættes for overgreb fra mænd. Det er også relevant, hvorvidt og under hvilke betingelser eventuelle overgreb finder sted blandt kvinder. En central begrundelse er endvidere, at en viden herom er relevant i drøftelserne for og imod kvindefængsler, hvor blandt andet beskyttelse står centralt. Det udfoldes yderligere (Mathiassen, 2015, dette nummer). Præmissen er, at magt produceres i alle menneskelige relationer uanset køn – dermed også muligheden for konkrete og fysiske overgreb; vold med og uden seksuelt indhold. Jeg vil inddrage den internationale forskning med henblik på at skærpe vores blik for, hvilke forhold det er relevante at være opmærksom på. Hvad siger international forskning om dette?

8. International forskning: Overgreb mod – og blandt – kvinder i kvindefængsel

I nyere, international forskning om relationer mellem kvinder i fængsel fra lande som USA, Canada, England, Wales og Australien, viser billedet sig diverst. Der etableres både familielignende og omsorgsrettede relationer, sådan som jeg blandt andet har skildret, at kvinderne også kan organisere sig i Danmark. Og der etableres instrumentelle eller udnyttende relationer mellem kvinderne. Gruppen af fængslede kvinder i de nævnte lande er markant større end i Danmark, ligesom udgangspunktet for forskning og argumentation er, at kvinder afsoner i kvindeinstitutioner eller afdelinger uden kontakt med fængslede mænd. Selvom forholdene i DK er anderledes for både mænd og for kvinder er det alligevel relevant at inddrage indsigter fra udlandet i analyserne af kvinders tilblivelsesmuligheder i fængsler, og hvilke forhold der skal medtænkes i overvejelserne om afsoningsforhold for kvinder i Skandinavien/Danmark. Herunder i overvejelserne af, hvilke konsekvenser det har at anbringe udsatte og misbrugte kvinder, der har begået kriminalitet og udgør en markant kønnet minoritet, sammen med mænd, der har begået til tider gentagen og/eller meget alvorlig og voldelig kriminalitet – til tider alvorlig sædelighedskriminalitet; og som udgør en markant kønnet majoritet.

9. Relationer og overgreb i fængslerne

Temaet om seksuel chikane og seksuelle overgreb mod fanger har i store træk været uudforsket, og der findes sparsom litteratur på området (Struckman-Johnson et al., 1996; 2001; Blackburn, Mullings & Marquart, 2008). I flere undersøgelser foretaget i amerikanske fængsler gives eksempler på overgreb og chikane fra fængselspersonale over for fanger (bl.a. Kubiak, Hanna & Balton, 2005), ligesom der også er eksempler på chikane og overgreb imellem indsatte (både mænd og kvinder) (Blackburn, Mullings & Marquart, 2008; Alarid, 2000).

Som nævnt medfører erfaringer med at være udsat for traumer før afsoning med en vis sandsynlighed fysiske og/eller seksuelle overgreb under afsoning (Kubiak et al., 2005). Forfatterne beskriver endvidere, at der ikke har været tilstrækkelig opmærksomhed rettet imod forholdet mellem overgrebserfaringer og så kvinders misbrug og psykologiske mistroivsel. De skriver:

Trauma, mental health, and substance use are all part of an interconnected cycle, in which each is potentially influenced by the other two. Individuals with co-occurring trauma-related disorders and substance abuse tend to use cocaine and opiates, the most severe substances; this is likely due to the use of substances as a form of self-medication to cope with the pain of previous trauma. (ibid., p. 159)

Tal fra den danske klientundersøgelse (2014) viser, at kvinder i højere grad end mænd netop bruger opiader, altså et kraftigt stof, som kan bruges til selvmedicinering, ligesom der for flere fængslede kvinder er en sammenhæng mellem PTSD og vedvarende stofmisbrug (Cooke & Farrington, 2015). Hvis vi følger ovenstående, kan det underbygge den påstand, at en del kvinder har været udsat for overgreb, hvilket betyder, at der er et større behov for bearbejdning, end man i øjeblikket har mulighed for at imødekomme i fængslerne. Det betyder endvidere, at disse ubearbejdede overgrebserfaringer kan bidrage til at vedligeholde en såkaldt kriminel løbebane. De kriminelle handlinger i kølvandet af stofafhængighed handler i en sådan forståelse imidlertid i højere grad om at kunne håndtere en voldsom livssmerte, end det handler om, at de pågældende primært er 'kriminelle'. Sagt lidt kort: Hvis ikke det bliver muligt at tilbyde reel behandling af et livsovergreb, så forekommer det onsdigt at forsøge at straffe denne gruppe af kvinder på plads.

Hvis kvinder endvidere på grund af deres tidligere overgrebserfaringer er mere udsatte for overgreb i fængslet, da kræver det skærpet opmærksomhed på at imødegå risikoen herfor i planlægningen af afsoningsforhold. Derudover er det ikke givet, at overgreb fra medindsatte (eller betjente) indberettes, blandt andet fordi nogle fanger tilpasser sig via tavshed for at beskytte sig mod yderligere stigmatisering (Heney & Kristiansen, 1997). Hvis man følger denne tilgang, kan tilblivelsesmulighederne for disse kvinder forstås som særligt begrænsede, idet deres tidligere erfaringer og nuværende konkrete rammer for tilværelsen forstærker hinanden negativt.

Vi har ikke tilstrækkelig viden i Danmark om omfanget af seksuelle forhold og eventuelle overgreb mellem fanger eller mellem fanger og personale, men det synes relevant at undersøge nærmere. Ifølge Alarid (2000) vil ca. 75-80 % af de fængslede kvinder i amerikanske fængsler på et eller andet tidspunkt have været involveret i homoseksuelle relationer, som betyder, at der eksperimenteres med at etablere sig i par, der også inkluderer seksuelt samvær (mere eller mindre villet). Forfatteren anfører endvidere, at indberetningen af seksuelle overgreb er lav sammenlignet med de beretninger, hun har fået i sit kvalitative studie heraf via en kvindes øjenvidneberetninger fra sin færd i forskellige amerikanske kvindefængsler gennem fem år. Hun tilslutter sig dermed, at overgreb fangerne imellem eller mellem fanger og personale (og uanset køn) ikke nødvendigvis indberettes.

Alarid (2000) betoner, at mange fængslede kvinder har oplevet seksuelle overgreb og udnyttelse i deres tilværelse før fængsling. Og hun argumenterer for, at nogle derfor vil overse, at de egentlig har været tvunget ind i forskellige seksuelle handlinger og relationer både før og under afsoning. Derudover anføres, at kvinderne i højere grad end mændene ønsker at høre til en eller anden form for gruppe for at undgå ensomhed. Ønsket om tilknytning og tilhørsforhold blev som beskrevet ovenfor også anført som et argument for at etablere sig

i parforhold i min undersøgelse (Mathiassen, 2011). De kvinder, som agerer herefter, vil ifølge Alarid (2000) lettere give efter for pres fra andre medfanger. En pointe, som i tillæg til de allerede anførte perspektiver også kan inspirere forståelsen af de måder, som kvindelige fanger agerer på i danske og skandinaviske fængsler. En anden grund til, at kvinder involveres i seksuelle relationer, kan være trusler og angst for at blive beskyldt for ulovlige besiddelser, hvilket så indberettes af medfanger med disciplinærsager til følge. For at undgå dette og for at undgå konflikter med medfanger vil der være kvinder, som indvilliger i at indgå i mere tvungne seksuelle relationer. Der er også eksempler på, at en afvisning kan betyde overfald senere, idet det opfattes som disrespekt: "In sum, sexual pressuring, unreciprocated love and jealousy are the basis of most female prison violence. These were the same reasons for many incidents of male prison violence" (ibid., p. 398). Dermed beskriver forfatteren, at vold i de rene kvinde-fængsler oftest skyldes seksuelt pres, jalousi samt en uengældt kærlighed. Endvidere beskriver hun, at dynamikkerne ligner hinanden på tværs af kønnene.

Man kan derfor overveje, om de dynamikker, som her beskrives blandt de undersøgte kvinder i rene kvindefængsler, også vil udspille sig i en eventuel ren kvindeinstitution i et eller andet omfang. Omvendt synes det også relevant at overveje, hvordan sådanne mekanismer og dynamikker udspiller sig mellem kønnene i de nuværende afsoningsformer. Når det altså (om end forsigtigt) i nogle af de interviews, jeg har foretaget, nævnes, at der er kvinder, som ikke tør vikle sig ud af etablerede heteroseksuelle forhold. Hænger det så også sammen med, at de er bange for at blive udsat for vold, hvis de bryder ud? Og skyldes etableringen af nogle af de seksuelle relationer også, at nogen kvinder er bange for konsekvenserne, hvis de afviser manden? Disse forhold må medtænkes, både når der overvejes afsoningsformer, hvor køn er adskilt, og afsoningsformer, hvor køn blandes. Sex, kærlighed og behovet for socialt tilhør er stærke kræfter uanset køn og kønssammensætning. Derudover er det helt særligt i relation til de kønsblandede fængsler at kvinder her udgør så markant en kønnet minoritet placeret sammen med mænd, der omvendt er en markant kønnet majoritet men de udfordringer det giver.

10. De strukturelle rammers indflydelse på forekomst af overgreb

Ifølge Alarid (2000) har studier siden 1960'erne argumenteret for, at kvinder etablerede sig i familielignende relationer og venskaber, der ikke indebar seksuelle relationer. Senere er der kommet undersøgelser som nævnt ovenfor, der rapporterer hændelser med seksuelle overgreb blandt kvinder, dvs. både befaling og pres til enkelte tilfælde af voldtægter. Centralt står her, at de institutionelle forhold spillede en rolle for, hvor udbredt overgreb var. Det vil sige, at størrelsen på institutionen, indretningen, og hvad de pågældende var dømt for (jo hårdere straf, jo højere grad af overgreb), har indflydelse på overgrebsfrekvensen, og hvilket rum for tilblivelse der eksisterer. Det frem-

går også af forskningen, at store institutioner med sovesale eller institutioner, der var indrettet som barakker, og hvor der afsonede kvinder dømt for personfarlig kriminalitet,¹⁵ syntes at have højere grad af tvangsprægede seksuelle relationer.

11. Mindre forhold – større muligheder

De fysiske rammer omkring afsoningen i ovenstående fængsler, hvor overgreb finder sted, er *helt* anderledes end i Danmark, hvor man langt overvejende afsoner på eneceller og aldrig i åbne sovesale mv. Risikoen for vold og overgreb minimeres kraftigt af, at man placeres på enecelle og af, at personalet har nul-tolerance over for overgreb. Dette synes muligt at opnå i Danmark.

I de refererede undersøgelser har personalets køn blandt andet indflydelse på den måde, at det primært er mandligt personale, der har sex med de kvindelige fanger. Jeg har ikke fået beretninger om seksuelt udnyttende relationer i DK, som matcher ovenstående forskning, men i enkelte tilfælde om vold/overgreb også blandt kvinder. Ovenstående dokumenterer imidlertid, at der *kan* være risiko for, at der opstår voldelige og seksuelt udnyttende relationer både fangeinternt og mellem betjente og fanger, og det skal man være opmærksom på både i et eventuelt dansk kvindefængsel og i de nuværende afdelinger. Ovenstående forskning kan bruges til at informere om, hvilke betingelser Dansk Kriminalforsorg *ikke* skal kopiere. Kriminalforsorgen skal ikke satse på indretning af dobbeltceller, stordrift og afstand mellem fanger og betjente. Man skal tværtimod arbejde videre med den skandinaviske model, hvor der ofte er professionel involvering og kontakt mellem kvindelige fanger og betjente, ligesom de tilbud og uddannelsesmuligheder, som er relevante, skal intensiveres. Danske afsoningstraditioner og det meget begrænsede antal kvinder giver særlige betingelser for såvel kvindernes generelle udvikling og tilblivelse som udvikling af rehabiliteringspraksis sammenlignet med forholdene i eksempelvis USA, Canada og England. Det er imidlertid vigtigt i overvejelserne over kvinders betingelser at have blik for, hvordan magtasymmetrier mellem fængselsbetjente og kvindelige fanger, men også i form af uformel magt inden for kvindefællesskaberne og mellem kvindelige og mandlige fanger, bidrager til at producere særlige muligheder for tilblivelse for hver enkelt fængslet kvinde. Ikke alene fængslets rammer danner betingelser for fangers liv og fremtidige rehabilitering og tilblivelse. Også de fængslede kvinders møde med diskurser og forestillinger om, hvad der er muligt og værdifuldt som 'kriminelt kvinde' – hvilket de møder i relationelle samspil med hinanden, med mandlige medfanger og

---

15 Her vil der nok være variationer, alt afhængigt af om forbrydelserne er foretaget i simpelt selvforsvar eller ej.

med de ansatte i fængslet, bidrager til deres udvikling af mening, selvforståelse, motiver og handlinger og udgør dermed deres potentialer for rehabilitering.

Vejen ud af ....

Som vist dominerer stofbrug tilværelsen for mange af de fængslede kvinder. Imidlertid er det også en belastning for den indsatte stofbruger at blive stof-fri, hvilket som beskrevet ovenfor blandt andet hænger sammen med den funktion, brugen af stoffer har for flere. En præst, som blandt andet har sit virke i et kvindefængsel i Norge, beskriver, hvordan en erfaring med at blive stoffri i fængslet og den ekstra tid, man får med sig selv, afstedkommer et behov for oplevelse af mening hos den enkelte. Et behov som forstærkes, når der ikke er mulighed for samvær med de nærmeste pårørende/venner. Derfor bruger han hovedparten af sin tid på individuelle samtaler om mening i og mestring af tilværelsen. Herunder hvordan brudte relationer kan genoprettes, og hvordan man kan lægge dårlige og modbydelige oplevelser bag sig og få et bedre selvbillede (Kriminalomsorgen, 2015, p. 43). Denne tilgang har ligheder med 'Good lives' traditionen, som jeg uddyber i min anden artikel i dette nummer (Mathiassen, 2015). Afrusning vil for en del fange betyde, at selvmedicinering afbrydes, og dermed bliver eventuel smerte og angst atter nærværende (Kubiak et al., 2005).

Disse betragtninger underbygger det standpunkt, at kvinderne har behov for at tale om disse vanskelige forhold, som for fleres vedkommende vil hænge sammen med en generelt tung social og psykologisk erfaringsbyrde, men også blandt andet om skammen over at have begået kriminalitet at have svigtet. Spørgsmålet er, hvordan man bedst arrangerer afsoningen, så der bliver plads og ro til dette arbejde for den enkelte kvinde. Et af de første skridt er at anerkende problemet og afklare omfanget. Dernæst at prioritere indsats af støttende og behandlende karakter snarere end primær fokus på forbedring (jf. Ward, 1987). Det menneskelige valg om at ændre livsbane via minimering af lidelse vil så medføre nedsættelse af recidiv. På et mere overordnet plan berøres her funktionen af fængsel og af afsoning. Skal fængslet primært afskrække? Skal det forebygge? Skal det ruste fangen til at blive styrket og dermed blive aktør i eget liv? En tilgang med vægt på 'empowerment' og med det mål, at den kvindelige fange (og børnene) trives i sit lokalmiljø, er central. For en del af de kvindelige fanger opnås dette bedst, hvis man tilbyder alternative muligheder end straf for at håndtere og forebygge yderligere traumatisering (Fuentes, 2013).

Jeg vil som afslutning på artiklen vende tilbage til temaet om, hvilken rolle de professionelle i fængslet kan spille i fangefællesskabet.

Professionel involvering – fælles tredje

I ønsket om at udfordre og nuancere den normative og stereotype kønsforståelse og dermed muliggøre en anden og mere kompleks praksis forekom-

mer det hensigtsmæssigt også at notere de mere omsorgsfulde og anerkendende omgangsformer, som eksisterer i fangefællesskaberne, og have fokus på at bygge videre på dem. Her bliver de professionelle såvel med som uden uniform (betjente og civile) centrale i den konkrete fængsels hverdag som nogle, der kan bidrage til at fastholde nuancerede og komplicerede fange- og kønsforståelser, frem for at bidrage til en snæver og fastlåsende forståelse. Præsten, som citeres ovenfor, viser, at der allerede er muligheder, som udnyttes. Det gør også de forskellige tilbud under udvikling, om end diversiteten forekommer for begrænset.

Uddannelse af alle – også det uniformerede personale (betjente), er en vigtig faktor. En af de tidligere citerede kvinder beskrev, at der var brug for, at kvinderne havde noget fælles at beskæftige sig med. Hun nævner make-up og frisør. Der blev også nævnt andre aktiviteter under mine besøg. Den mere almene pointe, jeg vil fremhæve her, er, at eksemplerne kan forstås som en påpegning af et behov for inspiration til og assistance i de omtalte fange-grupperinger og -fællesskaber. Jeg mener, man i tillæg til overvejelser om kønsblanding eller ej og målrettet indsats for de meget udsatte og mishandlede fanger skal lave en professionalisering og målretning af indsatser i hverdagen med og blandt fangerne.

Der gøres både nationalt og internationalt en del for at målrette rehabiliterende/resocialiserende indsatser i programvirksomhed, uddannelse og andre strukturerede indsatser. Det synes på mange måder produktivt. Men når det gælder afsoningskulturen og afsoningsmiljøet, vil en aktiv og respektfuld involvering fra professionelles side i udvalgte dele af fangernes øvrige fællesskaber ud fra mine fund være en konstruktiv mulighed. Under mine observationsperioder fik jeg selv af og til rollen som rådgiver i hverdagen. Ikke som en person med et bestemt forehavende på kvindernes vegne, men som en, der kunne spørges til råds om forskellige forhold i hverdagen og i øvrigt komme med indspil til løsning af allehånde udfordringer. Det er her centralt, at man tager udgangspunkt i, hvad der umiddelbart giver mening for den enkelte, samtidig med at det kan være nødvendigt at vise kompleksiteten i de forhold og konflikter, som her kvinderne deltager i. I forbindelse med et projekt om samarbejdskultur i fængsler i regi af Kriminalforsorgen (2014-2015) har jeg talt med nogle kvindelige fængselsbetjente om, hvordan de strukturerer og udfører fritidsaktiviteter sammen med nogle af kvinderne i deres fritid. Her bliver det tydeligt, at en del af de fængslede kvinder gerne vil deltage i aktiviteter sammen, også når der er en betjent med. I et andet fængsel blev det klart, at nogle kvinder skulle have hjælp til at turde deltage i sådanne aktiviteter, også selv om den 'stærke' kvinde i gruppen prøvede at overbevise dem om det modsatte.

Der var også et ønske blandt nogle af kvinderne om at have fortrolige og nære samtaler med betjentene. Ligesom præsten her ovenfor beskriver. Imidlertid er det en udfordring, at fortroligheden ikke går begge veje. Betjentene kan ikke være private. Dette er en restriktiv betingelse for det ar-

bejde, man kan lave med de fængslede kvinder. Efter min mening og ud fra de observationer, jeg har gjort tidligere af praksisser, der minder om de her skildrede, da skal man være åben for at drøfte asymmetrien, men ikke bruge det som begrundelse for at udelukke disse aktiviteter. Jeg så flere steder, at der kom noget godt ud af, at en betjent satte aktiviteter i gang på afdelingerne både om aftenen og i weekenderne. Det muliggjorde, at kvinderne etablerede andre samværsformer, og det kan gøde jorden for en anden forståelse af hinanden – en anden åbenhed og rummelighed og dermed en styrkelse af fællesskabet.

Samtaleprogrammet 'VINN', som nu også er implementeret i Danmark under navnet 'Styrk og Vind', er målrettet kvindelige fanger. Her arbejdes med temaer, som kan være relevante for den enkelte kvinde, hvilket kræver ro og tid til fordybelse. En ro, det kan være vanskeligt for nogle kvinder at opnå, hvis de løbende udfordres af et bastant kønsspil og som kønnet minoritet, eller hvis deres personlige grænser generelt bliver udfordret og overskredet. Ud fra ovenstående, de samtaler, jeg har haft med indsatte og ansatte gennem årene, og både national og international forskning i fængslede kvinders behov og betingelser har mange kvinder i fængsler brug for ro og rammer, som understøttes institutionelt, hvis de skal have mulighed for at vælge andre veje end de kriminaliserede.¹⁶

I forhold til artiklens tema om kvinder, køn og tilblivelse i danske fængsler synes det klart, at rummet for udvikling og diverse tilblivelser kræver, at der er tilstrækkeligt at vælge imellem. Som forholdene er nu, er valgmulighederne begrænsede. Hvis man opretholder den store spredning af fængslede kvinder, synes det vanskeligt at ændre på dette.

Med udgangspunkt i, at kvinder er en kønnet minoritet, at der er et beskyttelsesbehov, og at kvinder som gruppe betragtet har en stor andel af korte domme under et halvt år (jf. Mathiassen, 2015, dette nr.), kunne en mulighed være at tilbyde flere kvinder en community-baseret afsoning og samle resten i en institution, der har et klart sigte og en tydelig vision for den fremtidige afsoning for og med kvinder. Det er klart, at det også vil være relevant for flere mænd at kunne afsone mindre restriktivt. Det udelukkes ikke af, at man tilrettelægger kvinders afsoning på den måde. Tværtimod. Imidlertid er det muligvis sådan, at etableringen sådanne mildere regimer vil vanskeliggøres, både af at man bibeholder kønsblandet afsoning, og såfremt man først opretter en kvindeinstitution for alle kvinder. For mig at se må det differentierede perspektiv komme først og dernæst beslutningen om, hvilke institutionstyper der skal oprettes, hvor og hvordan.

I overvejelserne om bedre tilbud til kriminaliserede kvinder er der imidlertid mange komplekse forhold at tage i betragtning, herunder at sociale

---

16 Det vil også gælde mange mandlige fanger, at der er brug for ro til at bearbejde deres negative erfaringer. Men som tidligere nævnt er det i denne artikel kvinder, som er i fokus, hvorfor jeg ikke løbende inddrager mænds behov og perspektiver.

samspil ikke nødvendigvis forenkles eller bliver mindre magtfulde, blot fordi det alene er personer af samme køn, der afsoner sammen. Det er stadig nødvendigt at undersøge, hvordan de forskellige samspil og tilblivelsesmuligheder former sig, og hvordan professionelle indsatser kan udvikles yderligere. For øvrige overvejelser om udvikling af bedre afsoningsforhold for kvinder, se Mathiassen, 2015 (dette nr.: “Kvindefængsler – for og imod”).

***

I fortællingerne fra fængslede kvinder og betjente træder køn frem som en relativt fast cementeret og heteronormativ kategori. En fremtidig undersøgelse og analyse af feltet, som er belyst i nærværende artikel, kunne på interessant vis udfordre kønsforståelsen(erne) her og åbne for analysen af, hvordan kategorier og fængselspraksis gensidigt forstærker hinanden, sådan som eksempelvis Pemberton (2013) er inde på.

REFERENCER

- Alarid, L. F. (2000). Sexual Assault and Coercion among Incarcerated Women Prisoners: Excerpts from Prison Letters. *The Prison Journal*, 80(4), 391-406.
- Amundsen, M-L. (2010a). Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering. *Spesialpedagogikk*, 1, 26-37.
- Amundsen, M-L. (2010b). Bak glemselens slør. *Fontene Forskning*, 1(10), 4-15.
- Balvig, F., & Kyvsgaard, B. (2009). Man anmelder da vold. Københavns Universitet/ Justitsmini-steriet/Det Kriminalpræventive Råd/Rigspolitiet, marts 2009. [www.jm.dk/](http://www.dkr.dk/)
- Bertelsen, P. (1994). *Tilværelsesprojektet*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Blackburn, A. G., Mullings, J. L., & Marquart, J. W. (2008). Sexual Assault in Prison and Beyond. Toward an Understanding of Lifetime Sexual Assault Among Incarcerated Women. *The Prison Journal*, 88(3), 351-377.
- Bosworth, M., & Eamonn Carrabine (2001). Reassessing resistance. Race, gender and sexuality in prison. *Punishment and Society*, 3(4), 501-515.
- Carlen, P., & Worrall, A. (2004). *Analysing Women's Imprisonment*. Cullompton: Willan Publishing.
- Carlen, P. (Ed.). (2002). *Women and Punishment. The struggle for justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Cooke, B. J., & Farrington, D. P. (2015). The Effects of Dog-Training Programs: Experiences of Incarcerated Females. *Women & Criminal Justice*, 25, 1-14.
- Crewe, B. (2009). *The Prisoner Society: Power, Adaptation and Social Life in an English Prison*. Oxford: OUP, Clarendon.
- Crewe, B., Liebling, A., & Hulley, S. (2014). Staff Culture, use of authority and prisoner quality of life in public and private sector prisons. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(1), 94-115.
- De Viggiani, N. (2007). Unhealthy prisons: exploring structural determinants of prison health. *Sociology of Health & Illness*, 29(1), 115-135.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in Everyday Life*. New York: Cambridge University Press.

- Dünkel, Kestermann & Zolonderdik (eds.) (2005). *International Study on Women's Imprisonment Current situation, demand analysis and "best practice"*. Greifswald: University of Greifswald.
- Foucault, M. (2002). *Overvågning og Straf. Fængslets fødsel*. København: Det lille Forlag.
- Fowler, S. K., Blackburn, A.G., Marquart, J. W., & Mullings, J. L. (2010). Would They Officially Report an In-Prison Sexual Assault? An Examination of Inmate Perceptions. *The Prison Journal*, 90(2), 220-243.
- Fuentes, C. M. (2013). Nobody's Child: The Role of Trauma and Interpersonal Violence in Women's Pathways to Incarceration and Resultant Service Needs. *Medical Anthropology Quarterly*, 28(1), 85-104.
- Goffman, E. (1967). *Anstalt og menneske. Den totale institution socialt set*. Viborg: Jørgen Paludans Forlag.
- Hannah-Moffat, K. (2002). Creating choices: reflecting on choices. In P. Carlen (Ed.), *Women and Punishment. The struggle for justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Henev, J., & Kristiansen, C. (1998). An analysis of the impact of prison on women survivors of childhood sexual abuse. In J. Harden & M. Hill (Eds.), *Breaking the Rules: Women in Prison and Feminist Therapy*. New York: Harrington Park Press.
- Hudson, B. (2002). Gender Issues in penal policy and penal theory. In P. Carlen (Ed.), *Women and Punishment. The struggle for justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Høigård, C., & Snare, A. (1988). *Kvinnens Skyld: En Nordisk Antologi i Kriminologi*. Oslo: Kriminologi & Strafferett. KS-serien 2.
- Højdahl, T., & Størksen, M. (2009). *"VINN" Samtale- og motivasjonsprogram for kvinner. Teorimanual for gruppeledere*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- JURK. (2005). *Kvinnens soningsforhold. En fængselsundersøgelse utført av Juridisk Rådgivning for Kvinner JURK*. Oslo: Juridisk Rådgivning for Kvinner.
- Justitsministeriets forskningskontor. (2014). *Udviklingen i kvinders kriminalitet de seneste 30 år*. Januar, 2014, <http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2014/ny-rapport-kortl%C3%A6gger-kvindens-kriminalitet>.
- Kendall, K. (2002). Time to think again about cognitive-behavioral programs. In P. Carlen (Ed.), *Women and punishment: The struggle for justice* (pp. 182-198). Collmpton, UK: Willan.
- Knudsen, H., & Mathiassen, C. (2015). *The human prison?: From hierarchy and roles to insistence on complexity and fluidity*. Paper præsenteret på konferencen: Professions, Bonds and Boundaries: Visioning a Globalising, Managed and Inclusive Professionalism.
- Kriminalomsorgens principprogram*, 1998. København: Direktoratet for Kriminalomsorgen.
- Kriminalomsorgen. (2011). Udvalget vedrørende fængslede kvinders vilkår – Indstilling, 12. september, 2011. <http://www.kriminalomsorgen.dk/Betænkninger-mv-1645.aspx>
- Kriminalomsorgen. (2013). *Statistik, 2013*.
- Kriminalomsorgen. (2015). Likeverdige forhold for kvinder og menn under kriminalomsorgens ansvar, januar, 2015. <https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/2970352.823.yrvxftvbae/Kvinnerrapporten.pdf>
- Kubiak, S. P., Hanna, J., & Balton, M. (2005). "I came to prison to Do My Time – Not to Get Raped": Coping Within the Institutional Setting. *Stress, Trauma and Crisis*, 8, 157-177.
- Lauesen, T. (1998). *Fra forbedringshus til parkeringshus – magt og modmagt i Vridsløselille Statsfængsel*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Leontjev, A. N. (1983). *Virksomhed, bevidsthed, personlighed*. USSR: Sputnik/Progres.

- Liebling, A., & Price, D. (2001). The Prison Officer. *Prison Service Journal*. Practice. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Devon: Villan Publishing.
- Lindberg, O. (2005). Kvinnorna på Hinseberg: en studie av kvinnors villkor i fängelse. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen (Rapport / Kriminalvårdens forskningskommitté 14).
- Lindstad, J. M. (2014). *Brugerundersøgelsen 2013. Indsatte i fængsler og arresthuse*. København: Kriminalforsorgen.
- Listwan, S. J., Sullivan, C. J., Agnew, R., Cullen, F. T., & Colvin, M. (2013). The pains of imprisonment revisited: The impact of strain on inmate recidivism. *Justice Quarterly*, 30(1), 144–168.
- Lund-Sørensen, N., & Clausen, S. (2014). *Klientundersøgelsen. Delrapport om kvinder*. Kriminalforsorgen.
- Malloch, M., & McIvor, G. (2011). Women and community sentences. *Criminology and Criminal Justice*, 11, 325–344.
- Masson, I. (2012). *What Harm Could It Do? The Impact of Short Periods of Imprisonment on Women*. Oxfordshire: Inter-Disciplinary Press.
- Mathiassen, C. (2005). *Fanget i tilværelsen*. Casestudier om fastlåsthed og forsøg på frigørelse. Ph.d.-afhandling, Institut for psykologi, Københavns Universitet.
- Mathiassen, C. (2007a). *Præliminært notat vedrørende undersøgelse af kvinders afsoningsforhold i Anstalten ved Herstedvester*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole/ Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Mathiassen, C. (2007b). *Danish Women in Danish Prisons – A minority*. Paper præsenteret på konferencen: What works with Women Offenders, Prato, Italien, 10.-12. september. <http://www.inter-disciplinary.net/probing-the-boundaries/wp-content/uploads/2012/04/mathiasseneppaper.pdf>
- Mathiassen, C. (2011). *Perspektiver på kvinders dagligdag i Danske fængsler. Erfaringer med kvinders og mænds fælles afsoning*. Aarhus Universitet, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole. http://edu.au.dk/fileadmin/www.dpu.dk/e-boeger/DL/Rapporter/Perspektiver_paa_kvinders_dagligdag_i_danske_faengsler_-_marts_2011.pdf
- Mathiassen, C. (2014). Nothingness – Imprisoned in existence – excluded from society. In J. Valsiner (Ed.), *Nothingness: and its importance to psychology*. New Jersey: Transaction Publishers
- Mathiassen, C. (2015). Kvindefængsel – et relevant alternativ? En deskriptivt baseret fremstilling. *Psyke & Logos*, 1.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Minke, L. K., & Storgaard, A. (2014). *Chikane. Kvindefængsler løser ikke problemet*. Debat i Politiken, 29.08.2014.
- Minke, L. K., & Holm-Sørensen, D. (2015). *HUND i kvindebeskæftigelsen i Møgelkær*. Rapport. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen
- Morgenstern, C. (2005). Menneskerettigheder og internationale Standardminimumsregler vedrørende kvinder i fængsel. In F. Dünkel, C. Kestermann & J. Zolondek (Eds.), *Internationalt studium af kvinder i fængsel. Dokumentation af situationen. Behovsanalyse og "best practice"*. Greifswald: University of Greifswald, Department of Criminology.
- Pemberton, S. (2013). Enforcing Gender: The Constitution of Sex and Gender in Prison Regimes. *Women, Gender and Prison: National and Global Perspectives*, 39(1), 151-175.
- Pollack, S. (2008). *Locked in, locked out: Imprisoning women in the shrinking and punitive welfare state*. Faculty of Social Work. Ontario: Wilfrid Laurier University.

- Pollack S, Brezina K. Negotiating Contradictions: Sexual Abuse Counseling with Imprisoned Women. *Women & Therapy*. 2006;3–4:117–133
- Ross, R. R., & Fabiano, E. (1985). *Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation*. Johnson City, Tennessee: Institute of Social Sciences and Arts, Inc.
- Schott, R. M., & Søndergaard, D.M. (2014). *School Bullying. New Theories in Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smoyer, A. B. (2015). Feeding Relationships: Foodways and Social Networks in a Women's Prison. *Journal of Women and Social Work*, 30(1), 26-39.
- J van den Berg, B., Gatherer, A., Fraser, A., & Moller, L. (2011). Imprisonment and women's health: concerns about gender sensitivity, human rights and public health. *Bull World Health Organ*, 89, 689-694.
- Struckman-Johnson, C., & Struckman-Johnson, D. (2006). A Comparison of Sexual Coercion Experiences Reported by Men and Women in Prison. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(12), 1591-1615.
- Struckman-Johnson, C., Struckman-Johnson, D., Rucker, L., Brumby, K., & Donaldson, S. (1996). Sexual Coercion Reported by Men and Women in Prison. *The Journal of Sex Research*, 33(1), 67-76.
- Sykes, G. M. (1958). *The Society of Captives: A study of a Maximum Security prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Søndergaard, D. M. (1996). *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruktioner blandt unge voksne i akademia*. København: Museum Tusulanums Forlag. Københavns Universitet.
- Thomsen, R., Mathiassen, C., & Wahlgren, B. (2013). *Vejledning og kompetenceafklaring i danske fængsler. Eksempler og anbefalinger*. Aarhus: Aarhus Universitet. NCK.
- Vygotskij, L. S. (1982). *Tænkning og sprog* (bind 1-2). København: Hans Reitzels Forlag.
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation: Beyond the risk assessment paradigm*. London, UK: Routledge.
- Øiestad, M. S. (2005). *Hassel fengsel 2004*. Oslo: KRUS. (Småskriftserien; nr.1/2005).

Internetsider:

Kriminalforsorgen.dk

KRUS.no